

ELEMENTS OF ETHICS IN THE THOUGHT OF HEIDEGGER

**Ovidiu-Marius Bocșa, PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca, Baia Mare
Northern University Centre**

Abstract: The purpose of this paper is to find those necessary and sufficient aspects that would entitle us to talk about Elements of Ethics in the case of Heidegger. We follow some representative thoughts trapped in the meanings' game. We rely on the possibility of "inhabited traces", particularly in the relevant questions' circle from two works.

Keywords: communicatvity, communicability, truth of being, humanism, ethical housing

1.Introducere

S-ar părea că Martin Heidegger¹ n-a scris despre etică, sau în orice caz foarte puțin, iar afirmația sa că etica nu intră în preocupările sale, ar întări această opinie. Faptul că n-a respins nazismul în 1933, ba chiar vedea o posibilă soluție în activitatea partidului nazist în privința organizării eficiente a societății, ar fi motive suficiente pentru a-i pune la îndoială disponibilitățile reflecției etice.²

De altfel unii exegeți subliniază faptul că în pofida căutării neobosite a gânditorului, în cele din urmă se ajunge la nihilism. Este vorba despre un fenomen european extins, explicat de Karl Löwith³ pornind de la versiunea lui Nietzsche și influența⁴ acestuia asupra lui Heidegger pentru care, nihilismul e manifestarea ființei în unic sens valoric, în regresie până la anihilarea ei. În acest context, de vreme ce ființa își pierde autonomia, relația gândirii cu ființa apare "distorsionată", "deviată", "inautentică" și "incorectă".⁵ S-ar părea că cercetarea întreprinsă în *Sein und Zeit* nu fâgăduiește și nici nu ne călăuzește spre depășirea

¹ *Controversat în multe privințe, Martin Heidegger (26 septembrie, 1889 – 26 mai, 1976) este un nume de referință pentru filosofia germană căreia i-a dat o nouă orientare, retrinzând interesul pentru misterul ființei și modul în care aceasta își găsește lăcașul în limbaj.*

² *În calitate de rector al Universității (ales în 21 aprilie 1933), i se impută faptul că s-a înscris în Partidul Național Socialist pe care îl susține public, și chiar dacă un an mai târziu renunță la funcție își menține poziția în partidul nazist. Vezi opinia unor personalități precum Hannah Arendt, Wolfgang Stegmüller, Hans Georg Gadamer, în notele 11, 12, 13 din http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger*

³ *Karl Löwith (9 ian. 1897 – 26 mai 1973), filosof german, fost student al lui Heidegger și autor a peste 300 scrieri. Vezi: Martin Heidegger. European nihilism Ed. Richard Wolin, trans. Gary Steiner, Columbia University Press, NY, 1995*

⁴ *Până la constituirea poziției lui Heidegger, se poate observa interesul critic față de gândirea lui Nietzsche și a impactului cultural datorat pierderii interesului pentru divin; în contextul studiului istoric al ontologiei, ca și în trecerea de la "primul început" la "celălalt început" din Beiträge precum și alte scrieri, inclusiv "Kehre" în contextul conexiunii ontologiei fundamentale cu critica tehnologiei și renunțării la "temeiul inițial" (adică omul, care la rândul său vâdește nevoia altui temei mai puternic (posibilă referință pentru "gândirea slabă" ulterioară); contextul apărării pretenției heideggerene referitoare la statutul filosofiei în cadrul celui de-al treilea Reich, și confruntării cu Partidul Național Socialist.*

⁵ *Ca o continuare, sau alternativă față de impasul heideggerian, s-ar putea vorbi despre orientarea hermeneutică a lui George Gadamer, care ne amintește de al treilea palier al trilemei lui Gorgias, adică transferul de interes spre posibilitățile și legitimarea comunicării printr-o nouă exigență conform căreia "ființa care poate fi înțeleasă e limbajul."*

nihilismului⁶, ci dimpotrivă, aduce o întristătoare reconfirmare prin experimentarea sa la nivel ontologic. Cu toate acestea, studiul nostru vădește prezența unor aspecte etice în scrierile heideggeriene, în gândirea sa. Pornim de la presupuziția întâlnirii unor aspecte de ordin istoric, social, politic, de raportare la timp, în special la timpul epocii sale atât de complexe și controversate. Chiar dacă referirile sunt uneori sporadice, tangențiale sau indirecte, prin juxtapunerea lor se pot deduce elemente de etică și metafizică și distincția dintre acestea. Efortul nostru se orientează spre dezvăluirea relației dintre etică și metafizică în gândirea lui Martin Heidegger, în special din “Ființă și timp” și din “Repere pe drumul gândirii”. Există un filon ascuns al filozofiei care se întoarce ofensiv împotriva tradiției. În acest filon este înscris și demersul lui Nietzsche cu „răsturnarea valorilor” și „filosofia cu ciocanul din „Amurgul zeilor” înfruntând față în față tradiția. Încercarea de recuperare a metafizicii „nu trebuie să fie doar un pas înapoi în domeniul metafizic, ci și un pas înainte sub puterea transformatoare a eticii”, este de părere, Joanna Hodge⁷ în *Heidegger and ethics*. Raționamentul pe care îl propune ține de filonul aurifer al gândirii etice⁸ care poate fi localizat în spațiu și timp. Pe de o parte, cuvintele sunt purtătoare ale unor semnificații profunde, iar adesea și a unor încărcături emoționale, după cum ne indică demersul atât de specific heideggerian, oferind prilejul preluării de termeni ce fac parte din limbajul etic: dreptate, justiție, responsabilitate, rău, autonomia, și relația dintre teorie și practică. Preocuparea de bunăstarea ființei umane ar presupune și reguli de conduită umană. Într-un context mai specific, pentru ființă este importantă constituirea și sesizarea legăturii dintre tipurile de diferență și alteritate în cadrul analizei ființei privilegiate, care este Dasein.⁹ Remarcăm ambiguitatea implicării lui Heidegger în problemele nazismului și anume o obiecție ce ar însoți presupuziția căutării eticului sau a politicului ce-i vin în întâmpinare și –subliniem– importanța distincției, din care se poate învăța. Otto Pöggeler¹⁰, unul dintre cei mai autorizați interpreți ai lui Heidegger, vorbește despre auto-amăgire și o „conduită a supraviețuirii”, care “pot fi înțelese doar de cei care au trăit acele vremuri”

⁶ Dacă nihilismul presupune nivelarea ființei în ființări, urmează uitarea ființei, fapt ce caracterizează metafizica occidentală (în sens apropiat de Nietzsche) și care reduce ființa la "valoare" adică la validitatea pusă și recunoscută de și pentru subiect. Depășirea metafizicii este de fapt demersul recunoașterii faptului că dacă omul e cel ce întemeiază, la rândul său are nevoie de un temei, așadar întemeierile de până acum bazate pe Dasein n-ar fi decât versiuni ale unui acceptabil deopotrivă epistemologic și etic. Considerăm că însăși conceptualizarea acceptabilului rămâne una din dificultățile și sarcinile actuale. În sensul bun ar trebui întrevăzută responsabilitatea. Dar și aceasta presupune un acceptabil și pragurile sale.

⁷ Joanna Hodge, *Heidegger and ethics*, Routledge, 1995, London p.1
<http://www.lightforcenetwork.com/sites/default/files/Heidegger%20and%20Ethics%20-%20Joanna%20Hodge.pdf>

⁸ Avem în vedere prezența “auriferă” timpurie la Platon, Aristotel, Augustin, Luther, Hume, Kant, Schelling și chiar la maeștrii bănuiei: Nietzsche, Freud, Marx detectabilă și în „zgura” de mai târziu, post-modernă.

⁹ În acest sens, Joanna Hodge op. cit. p.2 vorbește despre trei versiuni de etică, sau trei posibilități de întâlnire a eticului la Heidegger, care se aseamănă cu stadiile propuse de Kierkegaard.
<http://www.amazon.com/Heidegger-Ethics-Joanna-Hodge/dp/0415096502>

¹⁰ Otto Pöggeler, *The Paths of Heidegger's Life and Thought (Contemporary Studies in Philosophy and the Human Sciences)*, translated by John Bailiff, 1997; *Philosophie und Politik bei Heidegger*. Alber, Freiburg / München 1972, 2. Auflage 1974. ISBN 3-495-47261-4; Otto Pöggeler (1993). "Heidegger's political self-understanding". In Wolin, Richard. *The Heidegger Controversy: A Critical Reader*. MIT Press. p. 198. ISBN 978-0-262-73101-0. Septembrie 2013.

2. Stadiul cercetării

Există cercetări în privința descifrării eticului din viața lui Martin Heidegger, a modalității raportării lui la evenimentele istoriei. Pe această linie găsim încercările făcute de Otto Pöggeler și Joanna Hodge despre care am amintit deja. Pe de altă parte Jürgen Habermas în *Heidegger împotriva lui Heidegger*¹¹ focalizează atitudinea și opinia acestuia în privința problemelor capitalismului târziu. Heidegger susținea ceea ce i se părea atunci, o soluție salvatoare constând în organizarea societății într-un chip nou, în care s-ar fi afirmat pozitiv prin partidul la putere, cu răspunsurile ce se interesau de nevoile autentice ale poporului german, în timpuri de criză. Dar acele răspunsuri, în ciuda grupării în jurul unei personalități charismatice plină de promisiuni, foarte curând s-au îndepărtat de adevăr, dovedindu-se nu numai greșite, dar și extrem de periculoase. Raționalitatea își va dovedi eșecul prin ororile sistemelor totalitare, după cum va susține cu îndreptățire Theodor W. Adorno¹². Anumite reticențe pe care cesta le are față de alternative etice de tip generalizat, se datorează vulnerabilității rațiunii însăși în fața ideologiilor. Arătând că “viața bună nu poate fi găsită în cadrul celei greșite”¹³, Adorno va sugera nevoia unor schimbări în însuși sistemul de organizare a societății bazate pe forme de dominație, “comodități” și “consumerism” și pe o “industrie a culturii”, care de fapt orientează spre același declin și spre aceleași dezastre. Jürgen Habermas¹⁴ analizează tipurile de criză, pe lângă cea economică, și anume crizele de raționalitate, de motivație și de legitimitate care nu pot rămâne fără urmări. Reiterările în timp ale acelorași probleme, indică același adevăr sugerat de Heidegger (când se referă la lipsa de autenticitate a vieții) și de neocolit în zilele noastre de retrosociologii cu palierele știute în care se situează noile pericole. După cum observăm, persistă unele întrebări heideggeriene ale căror ecou se resimte puternic și astăzi. Ele nu rămân suspendate într-un orizont al așteptării, ci așa cum am indicat deja câteva direcții de dezvoltare, solicită efortul actual și cel viitor de înțelegere, comunicare a experienței și selecție în direcția unei “solidarități de rezistență” - pentru a folosi o expresie adorniană.

Ne concentrăm asupra comunicativității¹⁵ și comunicabilității¹⁶ unor întrebări esențiale de filiație heideggeriană. Evidențiind limitele oricărei filosofii propunătoare a

¹¹ Vezi Andrei Marga, *Acțiune și rațiune în concepția lui Jürgen Habermas*, Dacia, 1985, p.15

¹² Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno (11 septembrie 1903 – 6 august 1969) filozof, sociolog, muzicolog și compozitor german, face parte din prima generație a Școlii de la Frankfurt și promotor al gândirii critice. La rândul său influențat de Walter Benjamin, va arăta pericolul ascuns în progresul științei, tehnologiei și raționalității însăși când se pierde simțul etic și respectul pentru viață. Imperativul adornian se referă la efortul educației împotriva barbariei, efortul permanent al omeniției pentru evitarea unor catastrofe de tipul Auschwitz. Proiectul adornian pornește de la studiul personalității într-un mediu de o anumită factură, în direcția freudo-marxistă. Vezi: <http://plato.stanford.edu/entries/adorno/>; Vezi și contextul conflictual a celor două tradiții a gândirii europene din secolul XX: ontologia lui Heidegger și teoria critică adorniană: Iain Macdonald and Krzysztof Ziarek, *Adorno and Heidegger, Philosophical Questions* 2007, ISBN: 9780804756365.

¹³ Vezi motto la prima parte din *Minima moralia*.

¹⁴ Student al lui Adorno și apoi urmaș al acestuia la conducerea Școlii de la Frankfurt, Jürgen Habermas (n.1929) dă o nouă orientare gândirii critice considerând că raționalitatea ține de trei contexte: epistemic, practic și intersubiectiv. Acordând o importanță prioritară nu atât cunoașterii particulare cât accentului pragmatic în direcția “atitudinii performante” și eficienței “comunicării libere de constrângeri în sfera publică”, dezvoltă un program (în care se simte influența lui Karl-Otto Apel) pe linia eticii discursului și a unei solidarități induse în direcția morală: problemele practice țin de admiterea sau respingerea unor norme de acțiune.

¹⁵ Comunicativitatea ține de tipuri de comunicare (interpersonală, de grup, respective mixtă când se are în vedere limbajul comun, cel științific sau categorial-filosofic), pe când comunicabilitatea se referă la condiții

“altceva” în locul ființării, o direcție înțelegătoare a temerii sau angoasei, vine oarecum în întâmpinarea filosofului care a arătat că nimicul nu e negarea ființării, ci “vastitatea termenului opus”, sau “vălul ființei” ca treapta ei premergătoare și stare de spirit. Posibilitatea comunicării unei experiențe esențiale ține în viziunea sa de “gândirea esențială” (cuprinzătoare a gândurilor determinate pornind de la “altceva-ul ființei”, sau o “alteritate a ei”, în termeni post-heideggerieni) iar “gândirea esențială presupune un sacrificiu”, adică “o risipire de sine a omului în vederea vegherii ființei” și cu “o răspundere aparte față de cuvânt.¹⁷ Desigur, ceea ce poate fi comunicat prin intermediul operei heideggeriene este relația mereu îmbogățită între Dasein și situația sa existențială. Credem că atâta vreme cât acesta este temeiul și substratul semnificațiilor în sumațiunea lor latentă, se are în vedere corectitudinea înțelegerii prin raportare la subiectul logic. În devenirea sa însă, raporturile pot fi schimbate printr-o răsturnare (Kehre) ulterioară în care accesul la ființă rămâne limitat dintr-o perspectivă epistemologică, nu însă și sub aspectul unei moralități creative ce-și caută adevărul din exterior. Față de “subiectivitatea adevărată”¹⁸, această ordonare în jurul unor linii de forță ale existențialelor indică o disponibilitate distinctă căreia nu ne putem sustrage, care ar putea fi un alt-ceva în noi, mai puternic decât noi, sau “alții ce ne populează sinele”, ca “umbră a realității”¹⁹ față de care se arată receptivă așa-numita „gândire slabă”²⁰ a postmodernismului.

(fondatoare) ce fac posibilă interacțiunea și înțelegerea sensului. Făcând respectiva disociere a termenilor Francisc Jaques este preocupat de acest al doilea context în care credem că are o contribuție importantă și Heidegger. Vezi Teodor Vidam, *Întemeierea eticii comunicării: Francisc Jaques în și față de K-Otto-Apel și J.Habermas*; <http://www.history-cluj.ro/SU/anuare/2010/Continut/art26Vidam.pdf>

¹⁶ Vorbind despre comunicabilitate intuim 3 contexte greu detectabile la Heidegger pentru a avea certitudinea unei “etici comunicative”. Privim în direcția “reconstrucției raționale” a judecăților morale și acțiunilor morale relevante apăsându-ne cotidianului; contextul “limbajului obișnuit” (și dincolo de acesta) al observării etapelor dezvoltării judecății morale și fundamentelor normative din științele sociale; al cercetării meta-etice privitoare la strategii individuale și colective în căutarea acceptabilului ce să acopere nevoile economice, politice și concilierea conflictelor de interese. Pentru F. Jaques, op. cit., p. 584, „Exigența comunicabilității este în același timp universală și istorică, etică și semantică.”

¹⁷ Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, Ed. Politică 1988, pp. 278-189

¹⁸ De observat la Kierkegaard sau Dostoievski, comparative cu Max Stirner (Joseph Kaspar Schmidt, 1806-1856) admitând că fiecare ființă și-ar putea fi sieși suficientă ar veni în apărarea uncității fiecăruia, „deoarece orice ar putea exista deasupra “mea” fie Dumnezeu, fie omul, slăbește simțul uncității mele.” Vezi: *Der Einzige und sein Eigentum (Unicul și proprietatea lui)* Ed. Erich Stolpe, Leipzig, 1929 pp. 148-164

¹⁹ Emmanuel Lévinas, *La réalité et son ombre*. Pentru acesta, pp. 126-133, „La réalité ne serait pas seulement ce qu'elle est, ce qu'elle se dévoile dans la vérité, mais aussi son double, son ombre, son image” (Realitatea nu este doar ceea ce este, ci ceea ce se dezvăluie în adevăr, dar și dublul său, umbra, imaginea).

²⁰ S-ar putea spune pe scurt, că postmodernitatea sau lumea postnietzscheană reflectă ideea unui sfârșit al modernității cu imposibilitatea întoarcerii spre centru, dar păstrând dreptul rememorării sau reamintirii heideggeriene. Criza umanismului anunțată de Nietzsche, descrisă de Heidegger este moștenită de secolul în care trăim. Nihilismul nietzschean sau heideggerian indică criza ființei. Teoria filosofică a ontologiei slabe, la G. Vattimo, se leagă de depășirea heideggeriană (Verwindung), deoarece trecutul s-a fărâmițat în contextual epocii noastre nihiliste care nu mai consideră adevărul un concept gnoseologic, pentru că el nu mai este întemeiat pe o realitate metafizică stabilă. Diminuarea subiectului ca și a adevărului, face ca acesta din urmă să fie un concept instrumental de comunicare și interrelație, foarte apropiat de conceptele estetice. Postmodernismul vine cu o concepție nonmetafizică despre adevăr, dinspre direcția artei și retoricii nu după modelul cunoașterii științifice. Conceptul de “gândire slabă”, cel puțin la Vattimo se referă la o ontologie a declinului în sens heideggerian, hermeneutic. Vezi și: Gianni Vattimo / Pier Aldo Ravatti, *Gândirea slabă*, Ed. Pontica, Constanța, 1998. Dacă posibilitățile experienței nu implică niște condiții transcendente deductibile, sau accesibile intuiției prin vreo reducere sau epocă care să suspende adeziunea noastră la niște orizonturi cultural-istorice, lingvistice, categoriale, s-ar părea că rămânem aruncați în lume. Faptul de a

3. Întrebări rostuitoare

Majoritatea exegeților susțin că Heidegger și continuitorii lui se referă exclusiv la o întemeiere hermeneutică. Chiar și așa stând lucrurile, ne întrebăm dacă prin diferențierea dintre “existențiale” și “existențele”, prin raporturile însele de comunicare și interpretare și dincolo de ele, nu cumva se întrevăd nevoi etice ale unei ordini a manifestării binelui? Apar ele doar în cazul autorilor operelor de artă, ca păstrători ai unor sensuri ce ies parcă în întâmpinarea altor vremuri mai bune, ca atitudine de bunăvoință și căutare dincolo de limitările spațiului și timpului?

În acest context, desigur într-o completare optimistă, chiar dacă epistemologic vorbind, binele nu e prezent, după cum reiese din scrierile sale, totuși Adorno crede în disponibilitățile omului de a recunoaște răul și a i se împotrivi. Circumscriem problema etică unor întrebări heideggeriene cu constatarea că întrebările au un orizont mai cuprinzător decât eventuale soluții. Selectăm doar câteva din întrebări ce ne par relevante :

3.1. Întrebarea privitoare la adevăr și filosofie²¹

Heidegger ne previne aici²², că „Simțul comun recurge la evidența ființării manifeste și interpretează orice modalitate meditativă a interogației drept un atac la adresa bunului simț și a nefericitei sale susceptibilități”. De asemenea, de vreme ce meditația cu serenitatea blândeții nu se refuză stării-de neascundere a ființării în întregul ei, Heidegger caută²³ o poziție fermă, chemată să facă dovada onestității sale. Menționăm că dincolo de interpretarea prin recursul la termenul grec „aletheia”, Heidegger vorbește despre Adevăr ca “adăpostire luminătoare” și trăsătură fundamentală a ființei.²⁴ El vede esența însăși la palierul concordanței dintre cunoaștere și ființare. S-ar părea că pe aceste căi bătătorite, ne situăm în etapele interogării ce nu reprezintă alceva decât „drumul unei gândiri care refuză să ofere reprezentări și concepte, pentru a încerca și a obține o modificare a raportului cu ființa.”²⁵ Urmașii lui Heidegger restrâng raportul: Marx la economic, Adorno la raportul cu natura, Habermas la sfera socială și „comunicarea liberă de constrângeri”. Raportarea față de adevăr presupune o atitudine etică, or această căutare nu este străină lui Heidegger. Am adăuga că dacă pentru Adorno inteligența însăși este o categorie etică, pentru Habermas (spre deosebire de dialectica negativă din Horkheimer și Adorno) raționalizarea nu ar însemna inevitabilul dominației, dacă ar urmări consensul, iar nu succesul în deținerea controlului. În acest context, pentru Dana Villa²⁶ în *Arendt and Heidegger. The Fate of the Political*, „Citirea lui Arendt cu și împotriva lui Heidegger este importantă pentru că ne ajută să înțelegem sensul temerii sale în legătură cu disiparea tărâmului public, distinct de stat și economic.” Acolo unde Heidegger

---

nu fi deplin singuri dă puțința stabilirii unei relații ar fi sugerat Heidegger. Aceasta ar fi o condiție a posibilității comunicării, realizării unui consens moral asupra acțiunii.

²¹ Așadar, un adevăr nu doar al filosofiei, asupra căruia încă meditam acordând credit lui Joseph Ratzinger din *Caritas in Veritate*. Vezi: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate_en.html.

²² *Martin Heidegger, Repere pe drumul gândirii, Ed. Politică, București, 1988, pp 156-159*

²³ *Ibidem p.156*

²⁴ *Ibidem p.158*

²⁵ *Ibidem, 159*

²⁶ p.vii.

subliniază inadecvarea gândirii esenței acțiunii, proiectul lui Arendt²⁷ pornește de la distincția dintre politică și ceea ce este politicul în relație cu amintirea calității limitate și determinate istoric a simțului politic. Există asemănări între abordarea trecutului de Arendt și felul în care la Walter Benjamin „moștenitorul și păstrătorul se întorc neașteptat spre distrugere”. Ne amintim metafora cu îngerul cu fața întoarsă spre trecut și aripile aproape smulse de vârtejul progresului (analiza unui tablou de Paul Klee). Aspecte similare sunt prezente în secțiunea 6 din *Ființă și timp*, dar fiecare din aceste abordări ține și de căutarea accesului la o experiență primordială. Atât la Heidegger, cât și la Arendt “practica cristalizată” se reasează în contextul existențial. Remarcăm că fiecare din aceste posibile repere ar presupune co-existența în acceptabil.²⁸ Crede că ceea ce se pierde mereu din vedere, inclusiv la nivelul unei ideale comunicări în care să nu primeze unic și inviolabil interesul propriu, posibilitatea unui acord ca acest interes propriu să nu împietzeze asupra celui colectiv în multiplicitatea exemplificărilor și confirmărilor acceptabilului.

3.2. Întrebarea asupra umanismului

Ne oprim²⁹ asupra unei propoziții ce ni se pare centrală demersului heideggerian: “Esența omului se întemeiază pe faptul-de-a-fi-în lume nu decide nici dacă omul este, în sensul metafizic-teologic, o ființă dincoace sau una dincolo de lume.”³⁰ Heidegger deduce că indiferentismul duce la nihilism.³¹ Dimensiunea sacrului, -am traduce mai departe cu cuvintele noastre- rămâne ascunsă dacă nu există o disponibilitate ce ne-ar lumina spre acesta. Heidegger ne avertizează: „Cum gândirea nu depășește metafizica, coborârea este mai cu seamă atunci când omul s-a rătăcit în subiectivitate, mai grea și mai periculoasă decât urcarea. Coborârea duce la sărăcia ec-sistenței lui homo humans. În ec-sistență este părăsită sfera lui homo animalis a metafizicii. Dominația acestei sfere constituie temeiul indirect ca și cu rădăcini adânci pentru amăgirea și arbitrariul a ceea ce este numit biologism, dar și a ceea ce este cunoscut sub denumirea de pragmatism.”³² Este semnificativ că Heidegger pune această întrebare: Dacă însă “humanitas” ține atât de mult de esența gândirii ființei, nu trebuie atunci să contemplăm ontologia prin etică?³³ Heidegger susține că adevăratul umanism este cel care gândește omul pornind de la apropierea sa de ființă și de contextele ce leagă destinul (Geschick) și istoria (Geschichte). Cu presupuziția gândirii ființei ca precedând distincția dintre teoretic și practic, el întrevide un deschis al oricărei etici, și chiar dacă nu zăbovește asupra posibilităților de întemeiere, ne sugerează că adevărata etică asupra căreia meditația ar putea aduce roade este aceea a omului ca păstor-veghetor al ființei.

3.3 Întrebarea privitoare la ființă și timp

După apariția operei sale fundamentale *Sein und Zeit*, i se solicita scrierea unei etici, iar Heidegger observa că în contextul întrebător la adevărul ființei, “fără ca omul să fie ridicat la rangul de centru al ființării”, este resimțită nevoia unei îndrumări valabile pentru toată

²⁷ Hannah Arendt (1906–1975) *personalitate influentă în teoria acțiunii, judecății etc. Este cunoscută prin The Origins of Totalitarianism (1951) și The Human Condition (1958)*, <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/>

²⁸ Am revenit la un termen folosit în mod vag la nivelul simțului comun, considerând că filosofia ar avea de câștigat luând în considerare aspecte concrete ale termenului de acceptabil, ca referentului căutat de înțeles.

²⁹ *Ibidem* pp.296-342

³⁰ *Ibidem* p.330

³¹ *Ibidem* p.331

³² *Ibidem*.p.332

³³ *Idem*.

lumea și a unor reguli care să spună în ce fel trebuie să trăiască omul în conformitate cu destinul său, acest om care este conceput pornind de la “ec-sistența întru ființă”. Dorința de a avea o etică cere cu atât mai imperios îndeplinirea ei, „cu cât dezorientarea evidentă a omului- nu mai puțin decât aceea nemărturisită ,crește nemăsurat.” Într-o atitudine de contestare a ceea ce este uzual se poate realiza și delimitarea de ceea ce este greșit ,inclusiv spusa lui Heraclit:”Se află zei și aici”.Or Heidegger meditează deopotrivă asupra sălașului omului ,”gândind adevărul ființei ca element originar al omului care ecsistă”.S-ar putea adăuga ceea ce Heidegger a afirmat fără urmă de îndoială, anume că “Adevărul ființei fiind un element orginar al omului, este deja în sine o etică originară”.

O “etică a adăpostirii” sau una a „locuirii”?

Există o distincție pe care Heidegger o face între locuire și adăpostire. Am putea rezuma întregul excurs prin faptul că doar omul, care “poetic poate locui” își construiește locuirea. Metamorfozele metafizicii țin de relațiile tehnice și de diminuarea eticului prin constrângeri exterioare.Cu presupuziția distincției prestabilite dintre individ și colectivitate apar și rolurile distribuirii spre lucru, pază și gândire. Heidegger meditează și chiar intrevece posibilitatea de mobilizare a ceea ce ar fi creativitatea (la care se raportează Erich Fromm din perspectiva freudo-marxistă, iar Herbert Marcuse pe linia raportului dintre principiul randamentului și cel al plăcerii). Dacă la Heidegger “poiesis” vine ca practică în avans dincolo de distincția etică, aceasta înseamnă creativitate. El susține că „Întreaga noastră grijă trebuie să fie dedicată acestei legături (nn. om-destin) care se realizează cu ajutorul eticii, într-o epocă în care omul tehnicii livrat mesei impersonale, nu mai poate fi adus la o statornicie de nădejde decât prin intermediul unei concentrări și ordonări –corespunzătoare acestei tehnici -planurilor și acțiunilor sale în întregul lor.”³⁴ Încercând să explice întâi semnificațiile pentru termenii de ontologie și etică, cu istoricul lor, Heidegger se oprește la Heraclit care lămurește prin spusa acestuia că „Firea omului își este lui daimon”.³⁵ Așadar, înțelesul străvechi recunoscut de Heidegger din rostirea lui Heraclit se referă la spațiul locuirii. “Deschisul sălașului său face să apară ceea ce se îndreaptă către esența omului, și care venind, sălășluiește în preajma lui. Sălașul omului deține în sine și păstrează venirea (Ankunft) celui căuia îi aparține omul în esența sa.”Aforimul vrea să spună :omul locuiește ,în măsura în care este om,în apropierea zeului”...În continuare, Heidegger lămurește numele de etică care spune că „ea meditează asupra sălașului omului,atunci acea gândire care gândește adevărul ființei ca element originar al omului ca al unuia care ecsistă, este de la sine etica originară.”³⁶ De asemenea ontologia „gândește întotdeauna doar ființarea în ființa sa”. Dar atâta vreme cât adevărul ființei nu este gândit, întreaga ontologie rămâne fără fundament. „De aceea *Sein und Zeit* este o ontologie generală”. Ontologia nu este criticată pentru că „gândește ființa ființării înghesuind ființa în concept”, ci pentru că “gândește adevărul ființei și nesocotește astfel faptul că există o gândire mai riguroasă decât cea conceptuală”.³⁷Cred că aceste modificări necesită o regândire a ceea ce este acceptabilul: nu doar din punct de vedere epistemologic,ci și etic.

³⁴ *Ibidem* p.334

³⁵ *Idem*.

³⁶ *Idem*

³⁷ *Ibidem* p.336

Concluzii

Există condiții etice ascunse ale metafizicii. Ele țin de căutarea și deslușirea lor cu resemnificarea căilor de alegere. Între schimbare și reînnoire se întrevede o transformare a ceea ce este uman. În sensul acesta am putea vorbi despre o recuperare a elementelor eticii și despre rolul raționalității semnificante în direcția acestui demers. Considerăm că cele câteva interogații heideggariene dau un răspuns pozitiv în privința unei etici implicite, iar cercetarea ar putea fi extinsă. Sălașul în adevăr permite deopotrivă cunoașterea și comunicarea a ceea ce e stabil și prielnic vieții. Preluând mesajul unor poeți precum Holderlin și Trakl, Heidegger ajunge la „semnificații originare” precum cazul cuvântului Geist care indică neliniștea, dislocarea, descumpănirea și drumul spre echilibru. În acest context spiritul ființează între tandrețe și distrugere. Dacă ceea ce e blând „nu suprimă ceea ce înflăcărează, ci oferă liniștea pritenosului”, ceea ce e distrugător provine din “desfrâul care se consumă în propria agitație”. Heidegger subliniază că „răul este întotdeauna răul unui spirit”, în vreme ce frâiele blândeții le deține spiritul care “însuflește” și astfel aflăm că “Numai ceea ce trăiește înzestrat din plin cu suflet are putința de a-și împlini destinația esenței sale”, iar prin aceasta (cel cu suflet) “e apt să se integreze în armonia unei reciproce sprijiniri, prin care tot ce are viață trăiește într-o ascunsă interdependență”. De asemenea, cel cu suflet bun, “împărtășindu-se din durere” accede la singura modalitate de a fi și adevărat căci durerea este darul din care se împărtășește esența a tot ce ființează”, tinzând spre “armonizare în sufletul cel mare”³⁸.

Bibliografie

1. Capobianco, Richard, *Engaging Heidegger with a Foreword by William J. Richardson*. University of Toronto Press, 2010.
2. Caron, [Maxence](#), *Heidegger – Pensée de l'être et origine de la subjectivité, préface de Jean-François Marquet*, Paris, Éditions du Cerf, « La Nuit surveillée », 2005.
3. Cercel, Gabriel / Ciocan, Cristian (eds), *The Early Heidegger (Studia Phaenomenologica I, 3–4)*, Bucharest: Humanitas, 2001.
4. Crowell, [Babette](#), *Words in Blood, Like Flowers. Philosophy and Poetry, Music and Eros in Hoelderlin, Nietzsche and Heidegger*, 2006. [ISBN 978-0791468364](#)
5. Crowell, Steven Galt, *Husserl, Heidegger, and the Space of Meaning: Paths toward Transcendental Phenomenology*.
6. Heidegger, Martin, *Repere pe drumul gândirii*, Ed. Politică, București, 1988
7. Hodge Joanna, *Heidegger and ethics*, Routledge, 1995, London
8. Pöggeler, Otto (1993). "[Heidegger's political self-understanding](#)". In [Wolin, Richard](#). *The Heidegger Controversy: A Critical Reader*. [MIT Press](#). p. 198. [ISBN 978-0-262-73101-0](#). Septembrie 2013.
9. Pöggeler, Otto, *The Paths of Heidegger's Life and Thought (Contemporary Studies in Philosophy and the Human Sciences)*, translated by John Bailiff, 1997 ;
10. Vidam, Teodor, *Repere ale gândirii etice europene*, Argonaut, Cluj, 2012
11. Vidam, Teodor, *Teritoriul moralității*, Argonaut, Cluj, 2014

Surse electronice:

³⁸ Martin Heidegger, *La ce bun poezii*, în vol. *Originea operei de artă*, Univers, București 1982, pp 290-292

<http://www.lightforcenetwork.com/sites/default/files/Heidegger%20and%20Ethics%20-%20Joanna%20Hodge.pdf>

http://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger